

Teologické a filosofické bytové semináře před rokem 1989

Česká křesťanská akademie - historická sekce, zasedání ze dne 5. 11. 1998

pozvaní účastníci semináře byli: prof. PhDr. Ladislav Hejdánek, prof. PhDr. Radim Palouš, doc. Ing. Ivan M. Havel, prof. ThDr. Ing. Jakub S. Trojan, pater ThDr. Oto Mádr, Mgr. Daniel Kroupa

dr. Stříbrný: Vítám vás všechny na dnešním večeru České křesťanské akademie v našem cyklu historické sekce, kde se pokoušíme mapovat cestu českého křesťanství v totalitních režimech minulých už šedesáti let. Dnešní setkání je zaměřeno na bytové semináře, které se za komunismu pořádaly v různých prostředích a celou řadu těch protagonistů, těch kteří měli odvahu i sílu se vzepřít totalitní moci a pracovat pro budoucnost v setmělých podmínkách, tady máme přítomno. Jsem jim moc vděčen, že si udělali čas ve svém plném programu a musím přiznat, že v takto silné sestavě jsme se již dávno tady nesetkali. Myslím, že většina z vás zde přítomné zná, nicméně jenom pro slušnost bych je představil, převážně pány profesory, docenty a jiné akademické činitele. Takže dovolíte-li budu při představování užívat pouze jejich jména. Takže z kraje je Ladislav Hejdánek - filosof - Evangelická teologická fakulta; Radim Palouš - emeritní profesor Karlovy univerzity - jak sám přiznal volný pro veškeré užití na univerzitě; Ivan M. Havel - ředitel Centra teoretických studií, společného pracoviště Univerzity Karlovy a akademie věd; Jakub S. Trojan - teolog - Evangelická teologická fakulta; Oto Mádr - Teologické texty; Daniel Kroupa - politik a pedagog na Právnické fakultě Západočeské univerzity. Teď již víte, kdo je zde před vámi a jenom bych chtěl připomenout, že je to silná sestava co se týče počtu, takže se trochu zúžuje prostor pro možnost vyjádřit se a přitom jsme ještě museli opomenout řadu dalších důležitých a zajímavých lidí, kteří dělali podobné věci a zvláště lidí, kteří jsou mimopražští, z Brna či dalších větších měst. Je předběžná úvaha, že bychom se třeba na jaře setkali s dalšími lidmi při podobném setkání, abychom si mohli uvědomit kde všude jinde se takové věci pořádaly. Rád bych připomenul a současně blahopřál prof. Jakubu Trojanovi k propůjčení Řádu TGM. On je v této sestavě jedním z těch čerstvých laureátů, mnozí jiní jsou držiteli těchto vyznamenání z dřívějších let. Připomínám to především proto, jak bylo zdůvodněno to propůjčení řádu: Za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva. A to si myslím, že je to podstatné, co asi tito, kteří tady jsou s námi, sledovali a o co také usilovali ve svém prostředí a z úhlu svého pohledu. A to je ten důvod, proč jsem použil tuto příležitost, abych blahopřál jemu a přitom vyjádřil dík všem těm, kteří se v minulých desetiletích vzepřeli a jak jsem již říkal pracovali pro budoucnost. A nyní bych předal slovo jednomu každému s tím, že jsme se předběžně domluvili na příspěvcích do deseti minut. Takové úvodní vstupní slovo by mělo orientovat v tom, co oni přímo pořádali a dělali a pak bude samozřejmě prostor pro nás všechny zde zúčastněné. Tedy začneme pravděpodobně tam z levého křídla a prosím prof. Hejdánka.

Hejdánek: Já sem tak trochu nepatřím, protože já jsem to nikdy nedeklaroval jako křesťansky. Samozřejmě jsem se neuhleděl, toho křesťanství jsem tam nacpal dost, ale nikdy to tak nebylo. Vzhledem k tomu, že jsem tady na kraji, je na mně abych připomněl i ty, kteří nic neměli a nic nechtěli. Chtěl bych to připomenout také zejména proto, že by pro mne takovým archetypem, já jsem to sice předělal, jako že to nebyl archetyp, ale že jsem začal dělat jinak ty semináře, než jsem je dělal několik let předtím. To byl Tomin, který mě k tomu přivedl a ten samozřejmě by tady neměl chybět, anebo přinejmenším na jaře by neměl chybět. To je člověk velice zvláštní v dobrém slova smyslu. Vzal jsem ho vážně, protože jeho bláznivé nápady z velké části, ne náhodou ze značné části, se ukázaly být produktivní. Ten jeho bláznivý nápad pozvat cizí filosofy ze zahraničí, ze Západu. Takže on, zcela neznámý napíše, kdyby třeba chtěl, aby to udělal Machovec, o tom se na Západě vědělo. On sám napsal na tři nebo čtyři univerzity, a protože ten nápad byl bláznivý, tak to byla náhoda, že mu odpověděli. A ukázalo se, že na tom něco je. Tominovi to vyšlo, protože on šel do toho s nesmírnou vervou, třeba v Timesech s ním byly uveřejněny interview. Tím donutil policii, aby zasáhla víc. Kdo ví? Třeba by zasáhla i bez toho. Já jsem z toho tyl, i náš seminář, protože hned při prvním výslechu, 14 dní potom co jsme zahájili tento každotýdenní seminář u nás v bytě. Dělalí jsme to opatrně, ale pak se ukázalo, že to stejně policie věděla, ale měli jsme dojem, že to tajíme. Já jsem hned poprvé do toho říznul a řekl: „Bud' mně dejte papír, na kterém bude zdůvodněno, že je to proti zákonům a potom to přestanu dělat a hned se odvolám. Já se mohu odvolat jedině proti papíru. Musí být nějaká bumážka a čitelný podpis.“ Čitelný podpis, na tom jsem trval. A to mi nikdy nedali. Já jsem to samozřejmě opakoval několikrát, když jsem viděl, že s tím mám úspěch. Čekal jsem, že někdo něco přinese, ale nikdo nic takového nepřinesl. A já jsem jim mohl říci: „Tak pokud mi to nedáte, tak se můžete připravit na to, že máte druhý případ Tomin.“ To bylo skutečně ohromné. Bylo to skvělé. Ale stejně jsme představovali něco jako deštník nebo hromosvod. Ve chvílích kdy zasáhli proti nám, a proti nám zasáhli obvykle vždycky první, tak ti ostatní mohli být opatrnější a chvíli počkat nebo něco podobného. Byla to obrovská věc, že tady byl na začátku Tominův příklad a poprask – to není zásluha Tominova, ale zahraničních novinářů a těch filosofů, kteří udělali cokoli, aby kolem toho byl poprask – takže se situace pronikavě změnila, dokonce když i nás potom odváželi, ale to dělali vždycky, když tam nebyl cizinec, kdežto u Tomina vždycky, když tam byl. Takže tam bylo vidět, že se něco posunulo a tak já bych ho chtěl tady vzpomenout, protože Tomin je teď v Praze. Jinak já si myslím, že není docela v pořádku, nebo alespoň já to tak necítím, soustředit se na to, jak jsme byli stateční. My jsme to dělali kvůli sobě. Ta příležitost, zejména těch nás, kteří tu příležitost nikdy neměli a to je nás tu většina, setkávat se s mladými lidmi a odpovídat na jejich otázky a námítky atd. To je ohromně inspirující, takže skutečně my jsme to dělali kvůli sobě a tak trochu kvůli tomu, aby ta filosofie zůstala v povědomí. Ale přímo v tomto žádná zvláštní statečnost nebyla. Byly jiné situace, kdy té statečnosti bylo potřeba víc. Šlo o rezistenci, nenechat se ukřičet, zakřiknout a tím bych snad mohl skončit. Pokud se týče jmen těch cizích profesorů, já jsem váhal, jestli nemám přinést seznam. Pravda je, že tedy v jistém smyslu

máme prioritu. Doufám, že páni kolegové uznají, že náš seminář má prioritu. Není to naše zásluha, ale není pochyby, že jsem od toho roku 1982 na jaře, my jsme to v dubnu začali dělat a od té doby kromě dvou měsíců vždycky o prázdninách skutečně jsme to měli s několika málo výjimkami každé pondělí. To trvalo skoro 10 let, ale pravda je, že v tom roce 1989 jsme měli to štěstí, že nějakým způsobem se skloubila spolupráce zahraničních filosofů, zejména na začátku vůči našemu semináři. My jsme vlastně převzali tu štafetu od Tomina, k němuž jezdili vysloveně lidé Anglie, z Oxfordu nebo alespoň lidé, kteří byli nějak zorganizovaní nebo naorganizovaní, aby přijeli do Prahy z Oxfordu. Jenomže velmi rychle došlo k tomu, že začali jezdit také francouzští filosofové a to bylo díky tomu, že přijel Ricoeur velmi rychle, o prázdninách 1982 byl tady. Pravda je, že on sem jel a vůbec o nás nevěděl. Pokud vím, tak to bylo organizováno pro Neubauera, a my jsme tenkrát byli dotázáni, jestli nechceme také, že by Ricoeur přišel, tak jsem samozřejmě byl velice pro, a ještě než k nám přišel, tak jsme se sešli na neutrální půdě na Náměstí míru. Tam jsme seděli na lavičce a tam jsem mu řekl, že ho znám strašně dlouho a ono ho to dojalo, poněvadž já jako student jsem v Belgii jednou slyšel jeho přednášku. A tak k nám přišel a potom nám udělal ve Francii obrovskou reklamu. Určitě spoluvyvolal, i když ještě byl tlak odjinud, Cathryn Hodár, udělal nám takovou reklamu, že tam se ustavila po vzoru anglickém ta asociace Jan Hus, Američané tomu říkali John Hus. To byla zásluha Ricoeurova a tam se ustavil potom ten výbor Vernant a Derrida místopředseda. Takhle to začalo a kromě toho já jsem měl už léta předtím kontakty s Holanďany, ovšem nikoli s filosofy. Ale přes tyto kontakty sem začali jezdit filosofové. Holandsko je malá země, menší než jsme tehdy byli. Filosofů tam také nemají tolik, nicméně i když jich jezdilo méně, udělali obrovskou práci. Velmi rychle se to domluvilo, že byly třeba tři, čtyři večery intenzívní za sebou. To byli ti hlavní a potom jak Oxford, tak Francouzi, a byl-li v Evropě Američan, tak nám ho zpravidla poslali také. Během těch deseti let to bylo přibližně 90-100 přednášek se zahraničními profesory. Samozřejmě, že u nás byly i semináře, které začaly hned v roce 1970. Já jsem byl v kontaktu s bývalou Komenského fakultou, protože v té oblevě roku 1968 mě pověřili výukou dálkařů, takže jsem jako externista tam působil. A teď když to skončilo, v momentě, kdy bylo jasné, že se to nemůže dále udržovat, zejména mně že nemohou udržovat, tak já jsem začal se seminářem pro tyhle teology a potom jsem nabral ještě dva další semináře, to se trochu měnilo, ti lidé. Takže jsme pracovali vlastně v takových malých kroužcích 8-10 lidí ještě do té doby, v momentě kdy Tominovi to znemožnili a Tomin se rozhodl emigrovat, tak jsem prostě skončil tyto semináře všechny a řekl jsem, že kdo má co ztratit, aby dál už ke mně nechodil, že teď to bude ostřejší, a aby přišli jenom ti, co už nemají co ztratit. Přišli někteří z Tominova semináře, někteří z mého semináře či jiných seminářů a pak tam přišli někteří noví a jistě někteří, kteří tam byli posláni. To byla taková malá práce. Myslím si, že nejvýznamnější přece jenom bylo to dělat každý týden. To byla tak pracovní záležitost jak pro mne, tak pro ty mladé.

Palouš: Já si myslím, že 10 minut je mnoho, mezitím uplynula hodina, takže já to vezmu telegraficky a spíše kriticky k tomu, co říkal Láďa. Mám

za to, že se příliš soustředil na ty zahraniční návštěvy. I když je cením, pro mně důležitější byla spíše ta běžná činnost, která se konala mnohonásobně častěji než s těmi cizinci a nejenom v Praze, ale po celých Čechách a na Moravě. Na Slovensku jen vyjíměčně. A teď k tomu pojmu bytové semináře. Za prvé slovo byt u nás znamená soukromí. Já zažil přednášky, které nebyly v bytech. Například u Charlieho Soukupa, slavného muže, to byla jakási venkovská chalupa. Tam se scházeli lidé, kteří přišli na onen seminář z Ústí, ze severních Čech a tam z té oblasti. Takže slovo „bytový“ je pro mne trochu mlhavé. Ale prosím, většinou to skutečně bylo v bytech. Dále seminář, pokud se týkalo o vzdělávací nebo výukovou formu, tak to má mít pravidelnou frekvenci, ale zase bylo spoustu seminářů ad hoc. Svolaly se na určité téma a pak jsme se vzájemně kontaktovali co do sečtělosti, interpretace atd. Víte ono na tom semináři je důležité, aby to nebyla jenom schůzka nad tím, co třeba včera vysílala Svobodná Evropa. O tom jsme se bavili velice často soukromě, ale seminář musel mít něco z toho, co říkal Láďa, totiž nějaký předmět, a to pokud možná systematicky rozvedený. My jsme nebyli týdenní, my jsme byli čtrnáctidenní, vím, že jsme se střídali s Ivanem Havlem, on měl semináře všeobecně zaměřené a také bohatěji zastoupené lidmi, počtem lidí v bytě tam u Jiráskova mostu, my zase ve Všehrdově ulici, tam, co je mlýn Viktora Kornela ze Všehrd. My se scházeli v sudých, on zase v lichých podle potřeby, nebo to možná bylo obráceně. Tak to je první věc. Druhá věc je, že se tady říkalo o setmělých podmínkách. Rozumím v jakém smyslu setmělé, ale ten fakt, že tam nedávali žádné diplomy a žádná uznání, žádné zkoušky, žádné tituly a aspirace na magisterství, nic. Naopak, šlo se tam s tím, že třeba mohu ztratit zaměstnání nebo mít osud prapodivný, to pročišťovalo vzduch, a když šlo o filosofické téma, tak se to filosofické téma podle mého soudu a zkušeností k němu člověk rychleji přibližoval v tom společenství všech ostatních. U nás byl taky seminář, který se zabýval Voegelinem, a dokonce vyšla knížka, kterou jsem na základě magnetofonového záznamu sepsal, dal jsem to zkorigovat, všem pročíst, kde všichni jsme vystupovali pod pseudonymem, já sám jsem se nazval T. R. Korder (tape recorder). To vyšlo v Londýně. Tam je předveden jeden takový semestr, co se vlastně fakticky dělo jak tou přednáškou, tak tou diskusí. Tak tam skutečně můžete vidět, vyšlo to v Rozmluvách a je to česky, a můžete tam vidět, že téma bylo zadáno a předem naplánováno. Přednášející musel předložit své sdělení, asi tak půlhodinové a pak se diskutovalo. Téma seminářů, alespoň u mne nebo stěžování si na režim, nebo říkání co se kde děje. Samozřejmě než to začalo tak jsme si před tím říkali ledacos, ale potom to jelo, pokud možná ryze podle tématu. Takže to je k tomu pojmu bytové semináře. A teď něco společného s křesťanstvím, alespoň určitým typem křesťanství. Možná, že ten kdo tam byl i když ne v církvi tak to, že se vydává nějakým způsobem za věc samu v tom cítím já už někdy víc křesťanství než u toho, který třeba pilně chodí do kostela a má konfesi a přitom je takový zápecnický, egocentrický. Vezmeme-li ten pojem křesťanství volněji tak asi bychom mohli připustit, že někteří účastníci byli více křesťany byť bez konfese, byť bez té pravidelné návštěvy kostela než mnozí jiní, kteří tak činili. Nechci nijak ponižovat ty konfesijně orientované. Pokud se mám vyjádřit k cizincům, náš seminář byl pochopitelně užší, ale taky někdy podle příležitosti širší.

Vzpomínám si na jednu situaci, která to vykreslí, že byl u nás Taylor, filosof, měl přednášku a bylo nás tenkrát asi 40 lidí. Tak si představte v místnosti 40 lidí, to je poměrně dost. Ten den tam náhodou konspirativně tajně večer o půl desáté zazvonil Franta Lízna – jezuita dneska v Brně a přinesl v kufru a teď nevím přesně bylo to cyklostylované, ještě někde jim zbyl cyklostyl, jednu z mých knížek tehdejších, jinak vydávané jen na stroji. Byla to buď Konverze nebo to byl Bolzano. Mimochodem Bolzano bude mít teď 150. výročí smrti. Zemřel 18. prosince 1848 – Němec, který byl povolán do národního výboru v osmačtyřicátém roce, představte si to. Lízna tam přišel, po špičkách s kufrem těchto ilegálních tiskovin a tam 40 lidí hlaholí, halasí, mluví anglicky. Takže ta situace byla zvláštní, někdy až legrační. Poslední poznámka k těm tématům, které dopadly někdy jak paradox na divadle chci říci jednu situaci. Stalo se to u Dejmalů, ten co byl potom ministr životního prostředí. Bydleli blízko Veletržního paláce, měl manželku v devátém měsíci a já tam měl tři přednášky za sebou a bylo to o Platónovi. Při první přednášce tam zazvonili, vrazila policie, 8 civilů, 8 v uniformách a řekli: „Okamžitě to rozpusťte, to není povolené shromáždění.“ My jsme tenkrát, protože jsme se blížili ke konci tak jsme šli, nic nám neudělali. Příště jsme se ale normálně sešli a já jsem přednášel dál, načež oni tam vrazili znovu, protože to se neutají. A teď tam přišli do předsíně a zase přikázali: „Okamžitě toho nechte.“ A já jsem tehdy pokračoval ve výkladu naprosto odtažitě od jejich politických informací a zájmů. Oni měli představu, že tam bude politická konspirace, která připravuje svržení režimu. Takže jsem poprvé a naposled v životě přednášel policistům. Stáli u otevřených dveří a paní Dejmalová tenkrát řekla: „Já jsem v devátém měsíci, dovnitř nesmíte, dokud se nezujete.“ Dovedete si představit ten kravál kdyby nás zatýkali bosky? To je taková deprivace. Tak stáli ve dveřích a já, samozřejmě přiznám se také mě mírně mrazilo v zádech a pak jsem zůstal s 8 lidmi na Bartáku na osmačtyřicítce. Oni v tu chvíli nevěděli co mají dělat. Oni neměli konkrétní pokyn, pak se nějak zřejmě telefonicky domluvili a pak sepsali všechny kdo tam byli a těch zmíněných 8 nás odvezli. Mimo jiné manželka se tenkrát dozvěděla kde jsem z Londýna. V 7 hodin ráno vysílal Londýn a tam se dozvěděla, že manžel není ani v nemocnici, ani není mrtvý, nic. Tak to je ta legrační stránka.

Havel: Já bych se pokusil vysvětlit jen to, čím se to lišilo od těch ostatních. My jsme začali v roce 1977 a nebyl to vlastně úplný začátek, protože předtím byly semináře u Dany Horákové v bytě, pak ona emigrovala. Nějakou dobu byla pauza a pak my jsme to převzali, protože nám bylo líto s tím skončit. Líto. Ono to bylo skutečně příjemné chodit na takové semináře, protože zakázané ovoce skutečně chutná lépe. Tam byla vždycky vynikající atmosféra a každý se na to už těšil. Začátek byl celkem klidný, tam nebyly zásahy, to až ke konci. Takže my jsme začali na podzim 1977 a ten záměr vlastně ani nebyl záměrem, spíše se čekalo jak se to vyvine. Ono se to vskutku vyvíjí, samovolně to dostává určitý smysl. Nicméně můj úmysl byl se něco naučit. A protože jsem měl vždycky pocit, že bych chtěl vědět všechno a nic nejsem schopen se naučit tak jsem chtěl vidět jak lidé různých oborů si povídají a debatují a poslouchat je mě vždycky bavilo. Takže to bylo otevřené co do témat. Měli jsme velmi

exaktní vědecká témata až po velice mystická témata, témata literární, prostě dost rozmanitá. Za druhé, a to bych považoval jako důležité, bylo to otevřené co do účasti. My jsme se nedrželi toho, že je to taková tajná společnost, sice jsme byli opatrní, ale zvláštnost na rozdíl od toho Tominova semináře a možná do jisté míry i od Hejdánkova semináře byla v tom, že jsem lákal lidi ze struktur. Co to znamená ze struktur? Z akademie věd, z univerzity, zvali jsme lidi, kteří měli důvod se bát a proto jsme byli opatrní a nedávali jsme politická témata. Jako filosofické to bylo otevřené a skutečně tam chodila směs lidí od tvrdých disidentů až po lidi ze struktur a ti ovšem byli vystaveni většímu nebezpečí v tom, že po jisté době, aspoň to byla naše hypotéza, že jim nejvíce vadil ten fakt, že tam dochází k míchání těch lidí. Oni chtěli izolovat a zejména disidenty. Myslím, že ti tam ani moc nechodili. Tak to míchání jim vadilo a tím pádem interakce, kontakt a proto si vybírali ty menší ryby a volali je k výslechu, hrozili jim a podobně. Řada z nich pak tam přestala chodit, ti co měli děti, co se nechali zastrašit. To bylo období, které bych musel dešifrovat, trvalo téměř dva roky a policajti stávali dole a perlustrovali, to znamená nechali legitimovat lidi. Takže ti, kteří už jednou, buď omylem nebo z hrdinství, se nechali legitimovat. Ti pak vlastně už mohli chodit, a ti se nebáli chodit. Báli se ti, kteří se báli toho, že se ocitnou na seznamu. Asi 3x nebo 4x byl takový polotvrdý zásah v tom smyslu, že zabavili toho přednášejícího na cestě tam. Našel se vždy z přítomných někdo kdo měl schopnost promluvit „z voleje“. Samozřejmě na jiné téma. Často to byl Balabán, který dovede mluvit kdykoliv na cokoliv. Asi jednou nebo dvakrát to úplně znemožnili, to bylo v době, když byl proces s VONSem a na to druhé už se nepamatují. Pokud vás zajímají křesťanská témata, ale je těžké říci jestli přednáška Petra Vopy o Gédlově důkazu existence Boha patří do křesťanství nebo do logiky, nicméně vám vyjmenuji několik jmen – Milan Machovec, Kratochvíl, Miloš Reichert, Josef Zvěřina, Milan Balabán, Jan Sokol, Radim Palouš. Ti tam měli, jak jsem se díval, některá témata, která byla spíše křesťansky orientovaná. Řeknu vám poslední tři. 4.11.1989 Josef Boural cvičení z Platóna o vyučovatelnosti areté? 20.11. stávka, rozhovor o událostech u nás a v Rusku, a poslední 18.12. Josef Zvěřina vánoční variace, hermeneutika, teologie a modlitba a on se tam pomodlil za budoucnost naší země. Myslím, že bychom mohli nechat na dotazy, kde by byly další nějaké podrobnosti. Chtěl bych poznamenat, že většina toho se nahrávala na magnetofon. Bylo tam vždycky více magnetofonů. Myslím, že nejsoustavněji nahrával Dejmal a tyto nahrávky nebo většinu z nich sbírá nyní knihovna Libri prohibiti a postupně to zpracovávají. Pravda, ne ze všech seminářů to mají, z těch našich je to v částečném stadiu zpracování. Jiří Fiala, velice pravidelný návštěvník a velice pečlivý zapisovatel si dělal poznámky, druhý den ve svém zaměstnání, které bylo takové okrajové a měl v něm čas, tak to přepisoval a vychází to nyní a bude jistě i nadále, jako příloha v takové neoficiální publikaci univerzity matematicko – fyzikální fakulty, která se jmenuje Scifi(?) To je vše, doufám, že to stačí.

Trojan: Děkuji vám za pozvání, děkuji za tu zmínku o vyznamenání. Možná, že se to hodí právě proto, že to téma „lidská práva“ to vyznamenání člověk nedostává za sebe, ale zástupně za ty, s nimiž v

podstatě stál v tom zápase a na ně jsem také myslel a jim jsem také velmi vděčen. I těm účastníkům toho svého semináře. Já jsem si to rozdělil na několik krátkých bodů. Proč semináře. Já jsem ztratil souhlas jako evangelický farář v roce 1974 a měl jsem takovou naivní představu, že mě církev, když nemohu na kazatelnu, že mě použije na jiné věci, třeba že budu vyučovat presbytery, laiky. Ale církev samozřejmě tu odvalu neměla, takže jsem tou izolací dosti trpěl. Dávám za pravdu Láďovi Hejdánkovi, že to také byl trochu pud sebezáchovy, že jsem byl rád, že se našli lidé, kteří měli zájem o teologii a že jsem jim mohl řadu let něčím posloužit. Samozřejmě to pomohlo zejména mně, že jsem neztratil kontakt s tím problémem a mohl s nimi hovořit léta a hlouběji se v té věci vzdělávat. Kde jsme se scházeli? Scházeli jsme se celkem ve čtyřech bytech u čtyř rodin – Kozlíkovi, manželé Krejčí, Šilarovi a naposledy u Hrabínů. Všude asi tak dva a půl roku zhruba takže deset let celkem v těchto čtyřech bytech. Zapomněl jsem jmenovat ještě toho posledního, takže opravuji v pěti bytech a tím posledním byl Jenda Payne. Jak často? Jednou za 14 dní, já jsem bydlel v Neratovicích, potom v Kostelci tak i z těchto důvodů to bylo jednou za 14 dní a navíc při tom zaměstnání, které jsem měl nemohl jsem během pracovní doby připravovat věci, jenom po večerech, tak bych to býval ani nestačil. Kdo se účastnil? Byla to pestrá ekumenická společnost mladých lidí až po relativně starší generaci. Odhaduji za těch deset let, že zhruba 50-60 lidí se tu vystříдалo. Také chodili v závěru několikrát studenti naší fakulty, ty jsem trochu varoval. Myslel jsem si, že by bylo dobře, aby především dostudovali. Někteří si říci dali, někteří nikoliv. Sem tam byl mezi posluchači nějaký pražský farář. Co jsme probírali, obsah? Jednak se probírala základní témata křesťanské víry a teologickou reflexi, spása, vina, zabývali jsme se Jaspersem v této souvislosti, víra, co je to víra, co je to hřích, tedy klasická křesťanská témata. Také jsme se snažili seznámit se s některými pracemi patristiky např. sv. Augustina, probírali jsme „O obci Boží“. Ale měli jsme i Machiavelliho, Nietzscheho, Huxleyho, Orwella. Část semináře jsme se věnovali problematice moci, to je téma, které mně neobyčejně zajímalo. Samozřejmě to má blízký vztah také k problematice všemohoucnosti Boží a v této souvislosti jsme se dotkli české tradice bohoslovecké – Chelčický, Komenský a řady jiných. Na závěr toho zhruba desetiletého období jsme se zabývali dosti dlouho procesuální teologií (Griffina ...) Právě u těch Paynů jsme to měli každých 14 dnů pečlivě připravené referáty z toho úvodu do procesuální teologie těchto dvou autorů. Forma byla taková, že nejprve ze začátku jsem to byl většinou já, potom si připravovali účastníci sami body, úvod do diskuse, referát k tématu. Zaměření bylo informativní, ale zároveň jsme se snažili aplikovat to, co jsme slyšeli i do té mravní a duchovní situace naší společnosti. Kdo byl přítomen z hostů? Jednak jsme měli hosty české provenience, Balabán, Hejdánek, Rejchrt jiné jméno mi již nevytanulo na mysli, ale měli jsme velmi bohaté návštěvy z ciziny. A tady bych chtěl zmínit to, co už Hejdánek připomněl, zejména holandskou větev, kde v pozadí stála neúnavná organizátorka takových výjezdů a zájezdů do České republiky paní Hebe Kohlbrügge. Byl jsem rád, že za rektorátu Radima Palouše mohl této dámě být udělen čestný doktorát univerzity. Ona si ho opravdu zasloužila. A ta sem vysílala jednak k Láďovi Hejdánkovi i ke mně do semináře řadu prominentních filosofů a teologů.

Zmíním jméno Adrianse, Theo DeBulv, Henri Bergholf z Utrechtu, DeKneipp z Leidenu, Nico Baker, systematik z Amsterdamu, také Simon Schonn, který se velice zasloužil, a dodnes stojí v té práci židovsko - křesťanský dialog a Karl Deurloo výrazný představitel tzv. amsterodamské školy. Z německých přátel bych chtěl připomenout již zmíněného Eberharda Baetkeho Bonhoefferova životopisce a Eberharda Busche, který byl zase životopisem Barthovým. Z Anglie nás navštívil Rogers Trooten. Co přinášeli tito hosté? Především nám přinášeli literaturu, pak informace o tom, co v jejich disciplínách se nového vynořuje a to bylo pro nás velmi cenné, protože té literatury bylo velmi málo a tím jsme získali alespoň částečně tu kontinuitu se západoevropským filosofickým a teologickým myšlením. Často ale docházelo k takové kuriózní situaci, když nás zejména seznamovali třeba s teologií osvobození, nebo byli velmi kritičtí ke svému systému západnímu ať už ekonomickému nebo přednášeli feministická témata tak mezi těmi českými posluchači zavládly jakési rozpaky. My jsme byli v zápase s tím opresivním režimem komunistickým a oni nám zase říkali, že ty západní demokracie jsou ve veliké krizi a skoro z nich, tedy z některých z nich, byla znát jakási skepse vůči tomu systému západnímu, takže někdy nastaly dlouhé minuty mlčení. Pamatuji si, že když nás jeden ten host seznámil s feminismem tak to snad trvalo 5 minut. Já jsem nebyl schopen z nikoho vyrazit nějakou reakci, pak ten hostitel Krejčí řekl: „No, feminismus tady v té české kotlině, za komunistů. Člověk se narodí z ženy, maminka ho vychovává do tří, čtyř let, pak jde do mateřské školy, tam je zase učitelka - žena, pak jde tedy do první třídy tam ho má samozřejmě učitelka, v družině ho mají zase ženy, pak jde na střední školu, kde většina kantorů jsou zase ženy, pak jde na vysokou školu tam už je to trochu promíchané, ale může se stát, že i tam ho budou vyučovat docentky nebo lektorky. Výjimku dělá vojna, tam se z toho trochu vymaní, ale my máme většinou modré knížky, takže my na tu vojnu nechodíme, pak jdeme do zaměstnání, tam je zase závodní lékařka, pak se ožení to znamená zase si vezme ženu a po čase mu manželka řekne: „Člověče, ty nejsi žádný chlap!“ Ten host tomu nemohl rozumět, ale my jsme tomu rozuměli velice dobře. To po osvobození bylo interpretováno velmi správně, že jsme jak muži tak ženy byli konfrontováni s tím opresivním systémem, že feminismus nemohl tady vzniknout. Já jsem ty návštěvníky konejšil, že všechno dobré a všechno zlé ze západu k nám přijde s takovým desetiletým, patnáctiletým zpožděním a už to tady máme ten feminismus. Dozvuky a ohlasy této práce. Já si myslím, že to byla možná ani ne vědomě koncipovaná příprava, obdobně jako na začátku šedesátých let jsme se připravovali na to Pražské jaro, tak myslím si, že aniž jsme to programově stanovili, že vlastně ty hlubší sondy té myšlenkové tradice evropské, problémy té orientace životní, mravní, duchovní, že nás účastníky to připravilo i pro tu revoluci, kterou jsme nečekali, pro ty listopadové události. Už ani revoluce se nemá říkat, protože to žádná revoluce nebyla. Nás to překvapilo, ačkoliv nás to nemuselo překvapit ty události, ale přece jenom si myslím, že jsme byli přece do jisté míry připraveni lépe než většina populace. My jsme v těch seminářích anticipovali takovou dialogickou situaci. Společnost byla umlčena, nemohla mezi sebou navzájem hovořit a my jsme na těch místech kde jsme se scházeli byli naprosto svobodní abychom si kladli

jakékoli otázky a prostě jsme byli do toho rozhovoru vtaženi. To byla nesmírně důležitá příprava pro to, co následovalo. Tam jsme si ovšem také uvědomovali to, co se stalo velmi akutní po těch listopadových dnech. Jak se vyrovnáme s tou minulostí. Problém viny. Obdobně jako Německo po nacistické éře. To se potom projevilo i v těch našich církevních shromážděních, že ta otázka nebyla zahrnuta do kouta nebo smetena pod stůl, nýbrž, že zejména mladší generace teologů, vikářů, neustále s touto otázkou přicházela a někteří z těch účastníků semináře to kladli i v době kdy jsme ještě vůbec nemohli tušit, že se to stane tak akutní. Já jsem něco z toho, co jsem prožil v této dialogické situaci těch seminářů, chodil jsem také i na semináře k Hejdánkovi, to jsem potom zpracoval, ve své knížce, která samizdatově obíhala a vyšla pouze anglicky. Chtěl bych ještě připomenout, a to je to poslední, že řada účastníků mého semináře dokonce potom využila nabídku z Oxfordu, že si mohli udělat jakési uzavřené teologické studium, náš velvyslanec v Izraeli Šnajdr jeden z účastníků, ten má tento certifikát této významné školy, Petr Krejčí tam chodil, Tomáš Vlasák z katolické strany. Takže to vlastně se ukázalo jako prozřetelné pro tu jejich situaci dnes.

Daniel Kroupa: Chtěl bych říci, že těch příležitostných seminářů bylo velké množství. Proto bych se rád soustředil na ty semináře pravidelné a z těch zase na ty, kde jsem patřil tak říkajíc k zakládajícím členům. Jedním z těch pravděpodobně prvních seminářů v roce 1968 byl seminář nazvaný „Kecanda“. To znamená společnost, která, nevím zda původně měla být vážnou činností. Zrodilo se to zhruba v době, kdy zakázali Jircháře, což bylo místo, kde se konaly přednášky a část těch účastníků Jirchářů hledala zaprvé možnost nějakého pokračování nezávislého a hledala nějakou osobu, která by mohla být pro ty mladší trošičku vůdčí osobou. Tou se stal Jan Sokol a místo se našlo ve vile rodiny Svobodových v Břevnově, kde Alexandr vyklidil část sklepa a ten sklep také zásoboval ten seminář zvláštním jablečným vínem, které asi 40 let dostávala ta rodina od jakéhosi strýce Zdendy a ukládala ho do sklepa, protože se to nedalo pít. My jsme to zpracovali asi za necelý rok. Seminář začal četbou eseje Maxe Schellera „Láska a poznání“, geniální eseje. Potom trošku hledal téma a poměrně záhy po nějakých těch přechodných tématech někdo navrhl, že bychom mohli začít s Nietschem, protože řada těch účastníků se hlásila ke křesťanství a ten Nietzsche je takovou zkouškou křesťanství. Rozhodli jsme se číst knihu „Tak pravil Zarathustra“. Musím říci, že ta četba byla nesmírně zajímavá, seminář Kecanda byl nesmírně živý a já jsem odpadl v momentě když tu knihu tam četli potřetí. Skončilo to tím, že se to přesunulo do takové poloilegality na faru k Danu Drápalovi a tam to potom pokračovalo spíše formou přednášek. Dan Drápal, farář v Holešovicích, měl odvalu na té faře riskovat, že přijde o státní souhlas. Seminář Kecanda byl pozoruhodný také tím, že po znemožnění vyučování profesoru Patočkovi to bylo zřejmě první místo když pominu ty staré záležitosti starých Patočkových žáků, prosím neberte to věkově. Byla to jiná generace, já jsem Radima Palouše a Ládu Hejdánka znal od vidění a z článků, ale bylo to cosi mimo. Ta Kecanda bylo prostředí, kde Patočka přišel mezi mladé a naprosto neznámé lidi. Alespoň se tak domníval, zjistil, že tam sedí polovina známých tváří z jeho přednášek na fakultě,

ožil, a měl tam některé velmi významné přednášky například o Faustovi a podobně, které pak vyšly jako eseje. Toto byl dlouhodobý trvalý seminář kam chodili lidé převážně z křesťanského prostředí a i lidé, kteří se nějakým způsobem o křesťanství zajímali, ale dívali se na věc trochu odjinud například Václav Žák a lidé podobní. Druhý seminář, kde jsem byl od samého počátku vznikl z jakéhosi náhodného přátelského setkání s Martinem Paloušem, se kterým jsme se rozhodli, že spolu budeme studovat Platóna. Bylo to opět pod vlivem Patočkovým. Patočka měl velmi důkladné přednášky o Platónových raných dialozích a ukázal nám jakým způsobem se dá pracovat. My jsme se do toho studia ponořili. K Patočkovi jsme chodili na soukromé konzultace a s Martinem jsme nastoupili do kotelny v Tyršově domě, kde Martin Palouš přišel málem o ruku. V tomto semináři jsme se zabývali Platónem, ale z velmi rozmanitých hledisek. Samozřejmě jsme četli i jiné věci než jenom Platóna. Vzpomínám si, že v té kotelně v montérkách v neuvěřitelné špíně, téměř na koku jsme studovali Marxe. V raných sedmdesátých letech (1973-1974) jsme s Martinem prožívali takový sladký pocit, že jsme poslední dva dělníci, kteří skutečně čtou Marxe. Ovšem ten hlavní zájem byl orientován na Platóna, na knihu Konráda Geissera „Platos unterschrieben Lehre“ (?) kde se hovoří o těch nepsaných naukách atd., o jakési Platónské tradici, která nebyla zachycena v jeho dialozích a jeho knihách a my jsme z toho dospěli k myšlence, že existují-li nepsané nauky, existuje-li tradice těchto nepsaných nauk, tak že ta tradice existovala po celá tisíciletí. Florentská akademie byla jen takové vynoření se této tradice na povrch a my jsme si řekli, že jsme to třetí vynoření se tradice, my jsme tedy pokračováním té **akademie**. Martin to začal organizovat ve Všehrdově ulici na Kampě, pozvali jsme Zdeňka Neubauera jako třetího zájemce, vážného zájemce o hluboké a zásadní studium Platóna. Tehdy si vzpomínám, že Martinův tatínek, který byl pro nás právě tou autoritou z té jiné generace, se kterým jsme se ostýchali o té věci mluvit, tak nás požádal jestli by nám nevadilo kdyby on tam mohl chvíli sedět a poslouchat. Nám to strašně vadilo, protože jsme měli pocit, že jsme pod nejpřísnější odbornou kontrolou, na kterou si netroufáme. Radim tedy poslouchal a nemlčel. Pomalinku do toho začal zasahovat až jsme se usnesli, že když **akademie** tak pořádně, musí mít schoarchu a Radima jsme zvolili schoarchou té **akademie** a on se toho ujal s naprosto zásadní odpovědností. Ten seminář organizoval, jeho členy se stali Tomáš Halík, Pavel Bratinka, Zdeněk Kratochvíl, Ivan Havel, člen korespondent Václav Havel, u něhož na Hrádečku se konala symposia a jednou za rok týdenní soustředění s přesným plánem a s policejním dozorem tam přes louku. Musím říci, že ta **akademie** vlastně trvala zhruba od roku 1973 nebo 1974 až do konce režimu. A měla ten pracovní program, o kterém hovořil Radim Palouš. Další seminář, který jsem založil já sám se zcela již promyšleným záměrem, vznikl po smrti Patočkově. Já jsem měl dojem ze všech těch bytových i nebytových seminářů i kotelních seminářů a zahradních, prostě všude kde se konaly, jsem měl dojem, že se tam scházejí vlastně už hotoví lidé, kteří částečně pod tlakem okolností nucením vyrovnat se s tou situací osobní tváří v tvář tomu útlaku, už nemají mnoho chuti se s patřičnou pokorou věnovat dílu svého učitele. Každý z nich si z toho díla vzal už cosi svého, co chtěl a musel sám rozvíjet, a rozpracovávat a já jsem měl obavu, že to dědictví

Patočkovo, to Patočkovo myšlenkové dědictví, protože musím říci, že to rukopisné dědictví převzal Ivan Chvatík a tento okruh Patočkových žáků to celé zpracoval, ale to duchovní dědictví, že nebude mít kdo zpracovat. Každý z těch lidí, které jsem znal byl vlastně člověkem natolik hotovým, že jsem měl obavu, že ta mladá generace vlastně se k tomu dílu pořádně nedostane. A řekl jsem si, že se pokusím najít mladé lidi, studenty, kteří s filosofií začínají a po krátkém úvodu do filosofie, že se jim pokusím zprostředkovat tu nezbytnou erudici, která ke studiu Patočkova díla, zejména toho pozdního, patří. A tou erudicí byl Husserl a Heidegger. Připravil jsem tedy ten seminář na studium Husserla, Husserlovy fenomenologie. Bylo to založeno na práci s textem karteziánských meditací. Ovšem na práci, řekl bych velmi důkladné a zahrnující k jednotlivým problémům, které Husserl pojednával, širokou literaturu. Do toho semináře se sešli naprosto vynikající studenti. Lidé, kteří byli filosofií v převážné míře nedotčeni a začínali takřka od nuly. Musím říci, že jsem byl sám překvapen jaký měli zájem, a že se to časem pro mně stalo břemenem, které jsem nedokázal či nebyl schopen dále nést. Ti účastníci byli Josef Moural, Filip Karfík, Jiří Skalický, Helena Weberová, Ivan Ozarčuk a ještě pár dalších, na které bych si musel vzpomínat. Taky Lenka Karfíková. Filip Karfík a Lenka Karfíková se v tom semináři seznámili a stali manželi. Studentů v té první vlně bylo asi 12-15, v tomto rozmezí, někteří odpadli, ti ostatní se velmi k tomu dílu a k té práci soustředili, a když jsem říkal, že jsem to nemohl unést, tak to bylo proto, že jsme ty karteziánské meditace četli pět a půl roku. Zkuste si tu knížku vzít a vydržet s ní týden, natož pět a půl roku. Během té doby jsme samozřejmě měli řadu hostů, řadu vedlejších témat. Myslím si, že tato systematická práce těm mladým lidem opravdu umožnila tu filosofii přijmout jako vlastní profesi. V těch dalších vlnách, po těch pět a půl letech jsem požádal Ivana Chvatíka aby převzal tento seminář na Heideggera a přijal jsem další a další vlnu, tím to trochu přibývalo. Tímto systematickým školícím seminářem, kde se psaly písemné práce, kde se na zahájení toho semináře referovalo co bylo posledně, předkládal se text k tomu, čím jsme se měli zabývat a zpracovávala se jednotlivá témata, jednotlivé problémy i s hlubší literaturou. Tímto seminářem celkově prošlo asi 50 studentů. A mnozí z nich se filosofii skutečně věnovali. Já jenom řeknu, že ten seminář má určitý vztah ke křesťanské akademii, protože ti studenti z tohoto semináře tu křesťanskou akademii založili. Štěpán Špinka, kterého jsem nejmenoval a další. Tito se stali iniciátory myšlenky křesťanské akademie, která by mohla působit už za nového režimu veřejně a ujali se těch prvních organizačních prací, které s tím byly spojeny. Na závěr bych se zmínil o jednom semináři, který jsem také spoluzakládal, ale který pokud vím trval asi jen jednu lekci a byl to seminář, který se měl zabývat problémem vztahu duše a těla, nebo psychiky a tělesnosti, který jsme založili s Ivanem Havlem a s Janem Paynem. A někdy v roce 1989, v době mé pracovní neschopnosti s problémy s karpálními tunely, já jsem byl topič a neudržel jsem lopatu, tak neurolog Jan Payne mě poslal na nemocenskou a já během vycházky jsem šel do toho nebezpečného bytu na nábřeží k Ivanovi a četli jsme tam z meditací René Descartesa pasáž o vztahu duše a těla. Měli jsme tam text latinský i český i v jiných jazycích. Pokusili jsme se spojit tato tři hlediska. V jistý moment se ozval zvonek a za dveřmi

státní bezpečnost se dožadovala Václava Havla. Václav Havel byl nemocen, oznámil, že na žádné demonstrace nepůjde. Bylo to před 28.říjnem. Paní Olga jim napřed odmítala otevřít, potom jim tedy otevřela. Václav Havel vylezl z postele. Paní Olga na něho křičela, aby se okamžitě vrátil do postele, že je vážně nemocen a že nesmí nikam jít. Estébáci prosili a žadonili, aby ho směli odvézt, že by jinak měli strašný malér. Václavu Havlovi se jich zželelo a nechal se zatknout. Oblékl se. Paní Olga z toho byla velmi vyděšená, okamžitě někam telefonovala nebo něco organizovala. Pomáhala jí v tom manželka Ivana Havla Dáša a po čase jsme dostali zprávu, že Václav Havel byl odvezen do nemocnice na Františku. Paní Olga se sebrala a vezla Václavu Havlovi věci a my jsme pořád během tohoto četli Descartesa o těle a tělesnosti. Byli jsme takoví konsternovaní co se to děje. V jistý moment, kdy to vypadalo, že ten vpád té státní bezpečnosti bude opravdu velmi vážný, a že nás seberou všechny. Mně už končila vycházka a umíte si představit kdyby zatkli mého ošetřujícího lékaře, který mi napsal neschopenku ve věci, která se těžko dala objektivně prokázat v tu chvíli. Pravděpodobně bych přišel o přídávky a co by se stalo jemu ani nevím. Bylo nám úzko. V ten okamžik, kdy jsme tedy strnuli, kdy ti estébáci tam na té chodbě řádili a my jsme slyšeli každé slovo a teď jsme si říkali co asi budeme dělat. Oni se potom, ti estébáci, když zjistili že v tom bytě ještě někdo je z odposlechu, a že se tam něco divného děje, tak začali bouchat a kopat do dveří. Dáša Havlová řekla: „A neotvorím!“ A nepustila je dovnitř. Tak jsme tam seděli nad tím Descartem a Ivan Havel pronesl větu kvůli které celý ten příběh vypravuji. „Co když ti estébáci jsou tu jenom proto, aby nás rušili od filosofie?“ A tak jsme se rozhodli, že budeme v klidu pokračovat dále v našem semináři. A to myslím je charakteristické pro smysl, ducha i atmosféru těch seminářů.

Oto Mádr: Bylo mi potěšením naslouchat a trochu vzpomínat. Já jsem se mihl v leckterých těch seminářích také, zejména u Dana. Zatajil jsem, že při tom všem tam rostlo 6 dětí. Pokud se týká mého referátu je trochu jiný v tom smyslu, že byl rozšířený, roztřepený, pokrýval více. A měl trochu i jiné účely než školit budoucí filosofy, případně státníky. Začalo to vlastně za Pražského jara. Něco se uvolnilo. Dozvěděl jsem se o profesoru Klostermannovi ve Vídni, tady se otvíraly pokoncilní obzory. Tak jsem ho pozval a tam na Mírovém náměstí se nás sešlo asi 200 či více katolíků žhavých dozvědět se co je nového v teologii a on jim pravil, že dnes už se uvažuje o tom, že když nejsou kněží, mohou klidně sloužit mši laici. Třeba v Číně, když tam kněží nebyli proč by si to neudělali sami. To pobouřilo mnohé poučené katolíky atd., ale to je trochu anekdotická záležitost. Potom přišli někteří s tím, že by se mělo něco udělat. Začal jsem teologicko - pastorálním kurzem pro kněze, o tom nechci mluvit. Představovalo to takový začátek, rozjezd určitý pro tu kněžskou veřejnost. Bylo to čtyřdenní, ale stihli jsme jenom jeden den, protože druhý den přijely tanky. A teď k těm specifitějším podnikům. Na rozdíl od těch pojmenovaných a strukturovaných škol my jsme spíše rozvíjeli sporadické, pak už dost četné, kontakty s cizími teology, kteří se nám tady ukázali. My jsme také mohli trochu vyjet, ale pak nám to zatrhli. Takže jsem například pozval Karla Rahnera. Ten tady absolvoval, ale nejenom pro kněze nýbrž taky pro laiky, shromáždění na hlavním nádraží, to bylo ohromné. Pak

jsem se ho ptal co říká tomu obecenstvu tady. On odpověděl: „Víte, kvalitnější než leckde jinde, třeba v Americe!“ Pak tu byl také známý Bernard Ehre(?), kterého jsem také dovezl do Brna. To byl moralista, morální teolog. Říkali jsme tomu živá teologie, ale potom to samozřejmě zhaslo a pomalu jsme se sunuli do podzemí. A v tom podzemí spíš takovým volným způsobem pro mladší posluchače se vytvořily příležitosti když přijel například Hans Waldenfels, významný religionista a fundamentální teolog, který v bytě docentky Holubové nám předváděl osobně zkřížené nohy atd. jak se zenmedituje. Pak ovšem významný mladý teolog Walter Kasper, dnes je to biskup, který se dost ozývá v církvi i mimo ni v Německu. Tenkrát jsme byli na několika místech a na jednom jsme se jednou podívali z okna na dodávkové auto, které přijelo a zůstalo stát na rohu. Bylo to v sobotu, tak jsme se podívali a co? Co by se mělo dít? Jistě nás nějak chytají a zdálo se to být pravdou, o nepříjemnosti nebyla nouze. Ale Walter Kasper to bral s humorem a my s klidem. Přijeli i někteří filosofové. Zejména ti, které dodal Stanislav Sousedík, profesor na Karlově univerzitě. On pořádal sezení pro malé, velice vybrané kroužky a dodal to nám pro trochu větší obecenstvo. Také přijelo několik hostů z Holandska. Spirituální teolog Stefing(?), můj kolega moralista, ale na jeho jméno si momentálně nevzpomínám a další, mladý dogmatik z Mnichova atd. Jednou přijela trojice, morálně teologická trojice, oni ve východním Německu klidně mohli pořádat taková setkání s hosty ze Západu. Mezi těmi hosty byl také Günter Flett(?) profesor morálky ve Vídni a ten vzal ještě dva sebou a přijeli k nám. Připravili jsme to jako takovou trojprednášku s diskuzí. Další taková trojice byli Greinerfeld, Metz a König. Ti se spíše objevovali u Freiů a na některých jiných místech nebo u Dany Němcové. Ozvala se také Francie. Dozvěděli se o nás francouzští jezuité, my jsme je také pozvali, zejména Valadiera a také jsme navštívili několik míst mezi jinými i Petra Uhla. Teď bych rád charakterizoval čím se lišily ty naše studijní skupiny, skupinky, kroužky od těchto speciálních a pohybujících se na výšinách vědy, filosofie ba i umění. My jsme jako katolická církev byli nejvíce ohrožený druh zvěře občanské. Pro nás to znamenalo před Pražským jarem i po Pražském jaru boj o život. A pod tímto hlediskem se podnikalo víceméně všecko. Ty různé studijní podniky byly několika druhů. Tak především teologicko - pastorační kurz, který jsem tenkrát dal do běhu, díky biskupu Tomáškovi pokračoval dál. Pak už jsem to nemohl vést, ale přece jenom mohli se setkávat prakticky jen v Praze, ale ta nitka pokračovala dál. V podzemí se to muselo rozjet. Byly to kurzy především skutečně školící. Studium teologie pro kandidáty svěcení kněžství, které se získávalo třeba v cizině. Tam jsem se také účastnil, na Moravě, morálkou. Ale byli také zájemci laičtí. To byl už takový počátek laického studia teologie, někteří si to potom dodělali atd. Plné normální studium, tedy normální jak se dalo, ale přece jenom byla skripta a různé věci byly, pořádaly řehole, zejména dominikáni, kteří to měli dosti propracované a salesiáni. Také byla skupina kolem Václava Dvořáka, pak byla řada tajně svěcených nebo i kolem Felixe Davidka, který rozvinul nejenom tohleto nýbrž i mnohé jiné věci, které dosud čeří vodu. Podařilo se dát dohromady některé mladé teology a filosofy a tak vznikl seminář **Junior**. Tam se tématicky probírala fundamentální teologie čili základní otázky víry na základě jedné knihy současné, ale taky tam byly diskuze. A

na tom mně osobně záleželo nejvíc i když nakonec to nebylo dobře možné rozvíjet příliš, ale problém pokoncilní církve, problém pokoncilní teologie a víry atd. Předkládaly se tam různé věci, které pak postupně vyzrály. I tam chodili hosté z ciziny a tady bych rád vzpomněl neznámé, ale v tomto smyslu velké služební postavy ať to byla doc. Holubová, u níž jsme se scházeli a tam taky jsme zvali různé hosty. Jinak různé byty nás přijímaly nebo hostily ty cizí hosty třeba přes noc. Pak byly ale ještě speciální kroužky kde se pracovalo již tvořivě. Například se vytvořil kroužek psychologů a psychiatrů z lidí z katolických kruhů. Z toho pak vyšly čtyři samostatné sešity vždycky čtyři roky po sobě a jmenovaly se řeckým písmenem ϩ. Pak přírodovědecký podobný kroužek kde se hovořilo o různých námětech, chodil tam taky Grygar, to je známé jméno a další. A už se v podzemí začal rýsovat časopis **Universum**, který dosud vychází a má úroveň, rediguje Karel Šprunk. Nebo jiné speciální semináře, Husovský, předchůdce toho nynějšího oficiálního. Komise pro studium otázek spojených s osobností Mistra Jana Husa atd. V podstatě jsme tam ty linie již rozpracovali. Mimochodem shodou okolností se to děje u mého bývalého žáka, který se stal historikem a bydlel v bytě Masarykových a ještě nám tam ukazoval pečeť rakousko - uherské policie, když tam dělali prohlídky. Pak ještě se rozvíjely trochu ekumenické vztahy. Zkrátka a dobře, my jsme se snažili normálně žít v nenormální době. Samozřejmě to bylo riskantní, ale čím dále tím méně a tak jsme si čím dál tím více dovolovali. Např. v samizdatech a ty samizdatové věci některé doplňovaly i knižně i v časopise, který dosud smím vést Teologické texty, rozhledy po současné teologii a jejím vývoji, diskuse různé prostě takový zácvik na dialog. Děkuji za pozornost.

moderátor: Já jsem rád, že zazněl takový ten pohled do terénu, do rozmanitých aktivit, na kterých asi ledaskdo ze zde přítomných participoval a ze kterých vyšel. Myslím si, že ta úvodní slova vyvolala tolik podnětů, že už bych další kolo od těchto šesti neopakoval a myslím, že se mohou doplnit vzájemně mezi sebou a předpokládám, že i vy přítomní můžete vstoupit do diskuze, případným dotazem, eventuálně rozšířením ledasčeho, protože mnozí z vás také se zúčastňovali těchto podobných aktivit. takže otevíráme debatu.

Palouš: Jenom bych doplnil Mádra. Nesmíme zapomenout na Josefa Zvěřinu, který dělal kdysi seminář a docela výuku. Já sám jsem byl nejednou s ním v nějaké vesničce u Litoměřic, dělal to pro litoměřické studenty teologie, dělal nonkonformní výuku teologickou a já mu sekundoval v té filosofii. Ten byl velice a velice činný. Neúnavně po celé Moravě, po celých Čechách.

(?): Já jsem se chtěl zeptat, když tady byl nedávno profesor Hanský tak začínal přednášku tím, že když byl prvně v Praze a ve čtvrtém patře si vyzouval boty při setkání s Chartou 77 tak se tehdy nenadál, že bude jednou v Praze přednášet. Kterého semináře se to účastnil?

Trojan: To bylo u Freiů, ale nebylo to shromáždění Charty 77, ale lidí, kteří se zajímali o téma, které otvíral v té diskuzi už tehdy. Freiovi pozvali

řadu nás, kteří jsme se účastnili. Bylo to ve Štěpánské ulici. Odhaduji rok 1984/1985.

Kroupa: Jestli mohu doplnit k těm zahraničním návštěvám. Ve druhé polovině osmdesátých let frekvence zahraničních návštěv prudce vzrostla, že já jsem uměle omezoval přísun těchto návštěvníků do svého semináře, protože mi rozbíjeli vyučovací program, vzdělávací program. Ale někteří z těch návštěvníků, naopak přesně do toho zapadali a člověk měl ohromnou volbu. A k tomu co říkal Láďa Hejdánek. Ano, oni když přišli k Hejdánkům tak s nimi byl konec. Státní bezpečnost je vybrala a už se s nimi nikdo nesetkal. To jsme se pokusili s těmi organizátory návštěv dohodnout, že napřed ti návštěvníci v naprosté tichosti projdou několika semináři dalšími abychom z nich také něco měli a potom se půjdou nechat zatknout k Hejdánkům. A to se potom takto dělalo. Ještě by zde mělo padnout jméno George Sorozse, který tu společnost mistra Jana Husa financoval a zřejmě velkou částku cestovních nákladů těch filosofů vzal na sebe. Oni sem jezdili jako turisté. Vzali sebou knížky a tvářili se turisticky a přitom zde prováděli ilegální či sledovanou činnost.

Hejdánek: Jenom maličkost, když nikdo se zatím nerozhýbal. Myslím, že výsledek toho, co jsme si tady pověděli, ukázal jak i vnitřně ty semináře pracovaly různě. Já si myslím, že je to ohromná věc, ono to ani jinak nešlo. Nešlo to sjednocovat. Já jsem se zmiňoval o těch cizincích proto, že to jednak nebyla naše záležitost ani naše zásluha. A jednak proto, že ačkoliv tam chodili potom později až na třetí nebo čtvrtou, tak fakticky jich bylo moc. Ovšem největší zásluhu měli ti Francouzi, protože kupodivu ten případ Derridův ve Francii vyvolal přímo takovou záplavu zájmů o to sem jet a taky být hrdina. Potom Vernant to ukazoval, že tam dokonce lidi ukazují jaké mají všelijaké zásluhy a aby byli zařazeni dříve. Takřka vytáhli válečné medaile a tvrdili, že mají právo do té Prahy jet už za 14 dní a ne až za dva měsíce. Těch Francouzů nakonec bylo mnoho a ti skutečně rušili. Naproti tomu, když jsme v tom parčíku na Mírovém náměstí s Ricoeurem mluvili, tak on se ptal, co jsme měli minule, a potom do toho zapadl takovým způsobem, jako kdyby to bylo naplánované. Možná to bylo náhodou téma, které mu vyhovovalo. Skutečně to byl takřka zázrak. My jsme museli samozřejmě počítat s tím, když někdo přijede a my jsme to nemohli předem domlouvat ani telefonicky ani písemně. Prostě někdo přijel a byl. Jinak jsme měli vždycky naplánováno svoje a to jsem tady neříkal, že jsme měli na celý rok naplánované jedno téma a když někdo přišel a stalo v jednom případě, když přijel pan Davidson a přišel se svou manželkou o půl hodiny pozdě, snad byl mylně informován nebo si to spletl, a my už jsme byli rozjetí. Tak jsme to stopli a Davidson začal se svou přednáškou. Takhle to bylo u nás, jinak to nešlo. Jinde to možná bylo trošičku rozumnější, ale my jsme byli závislí na tom, jak to zorganizují venku a jestli někdo přijede nebo nepřijede, to jsme ani nechtěli vědět. Skutečně někdy to mohlo vadit. Ale na druhou stranu oni všichni přijeli s jedním nebo dvěma kufry knih a časopisů, čili to byla ohromná záležitost. Ještě bych řekl na posvátné půdě této univerzitní knihovny, že já ještě mám, já nejsem zrovna nějak moc psychopat, žena by možná o tom trochu zapochybovala, ale já mám jisté potíže přijít do univerzitní

knihovny, protože v tu ránu, jak se ocitnu jenom v blízkosti, tak si znovu vzpomenu na něco a stoupne mi tlak a zuřivost, protože já jsem sem v roce 1972 přišel si něco vypůjčit od stolků, kde nalistovali legitimaci atd. Legitimaci jsem si chtěl obnovit a byl jsem vykázán z univerzitní knihovny, protože jsem tam měl vzadu napsáno, že jsem dělník. Já jsem se zeptal toho pracovníka: „Díval jste se taky dopředu?“ On odpověděl, že ho to nezajímá. Já tam měl PhDr. a vzadu zaměstnání jsem měl dělník. „Tady je to jenom pro inteligenty“, prohlásil jeden muž. Já vím, že to je jeden případ, ale dneska mám s tím určitou potíž sem přijít. Ve mně najednou vzkypí ten šílený vztek. Ale naštěstí sem skoro nechodím. Promiňte, že jsem až sem zašel, ale taková to byla situace. Ti mladí neměli jinou možnost než číst knihy, ovšem ze soukromých knihoven.

(? žena): Mám dotaz na dr. Trojana. Jak vás v té době přijímali ve sborech a byli v těch sborech nějakí zájemci o seminář. */pozor ten dotaz lze jen těžko dešifrovat/*

Trojan: Našel by se asi sbor mé ženy. Moje žena neztratila souhlas a byla farářkou v Kostelci nad Labem, tam nebyli lidé, kteří by o to měli zájem. V Praze se sbor nenašel a popravdě řečeno, já jsem ho ani nehledal. Ten problém byl v tom, že ta roztržka šla tak hluboko, že někteří faráři se báli se vůbec stýkat s těmi, kteří byli bez souhlasu. Protože zase ti nejvyšší představitelé sboru říkali: „Pane faráři, my vás nesmíme ztratit!“ Prostě se báli, aby neztratil souhlas. A to kdyby se stýkal s disidentem už bylo nebezpečné. Bylo to těžké. Ale nutno říci, že do některých sborů jsme čas od času jezdili, jednak ti kteří neměli souhlas tak ti se tam sešli, třeba u Brodských (Horní Dubénky). Nebo jsme se sešli s psychology, s historiky jsme se stýkali, to bylo 2x nebo 3x na faře u Honzy Čapka. Stalo se dokonce, že mě Zdeněk Bárta pozval abych mu pokřtil jeho dítě což bylo skutečně krajně riskantní. Pro něho to bylo riskantní, když si pozval někoho bez souhlasu, pro mne to riskantní ovšem nebylo. To se tady stalo, ale byly to naprosté výjimky.

(asi **Palouš**): Já bych doplnil, že stateční kněží i nestateční byli samozřejmě i v církvi katolické a víme, že stateční lidé třeba bez souhlasu sloužili mše ilegálně. Jako příklad uvedme Václava Malého a jiné. A přitom vím, že například mně i když jsem předtím byl mluvčím, přijal na svou faru původně k léčení. Tenkrát na můj poukaz léčebný nebyly peníze. A tak jsem jel do Mariánských Lázní a na mariánskolázeňské faře byl František Ratkovský, tam jsme se spolu setkali. Byl jsem tam tři, čtyři neděle, samozřejmě jsem pomáhal při kostelním úklidu, nicméně tam byla i řada mladých lidí a také jsem tam mohl působit. Chtěl jsem ale jenom připomenout, že onen zmiňovaný Vernant plus Scrutton dostali na Masarykově universitě čestný doktorát mimo jiné právě za tuto činnost. A poslední poznámka je, když jsem jednou přednášel u vás o nové knížce, která mne tenkrát velice zaujala. Je to snad nejlepší Koháková kniha „Žhavé uhlíky a hvězdy“. Do češtiny to překládal Šimečka a nedopřeložil a nevyšlo to. Popisuje situaci večer u ohně, on byl takový přírodní. Když najednou vystoupí hvězdy a objeví se to co máme my dneska zcloněno neony a já nevím čím vším. Udělal jsem z toho výtah nebo interpretaci a tam u vás se to nahrávalo na magnetofon. A já jsem potom dostal nápad,

že odtud pozdravujeme profesora Erazima Koháka, promlouval jsem jakoby k němu a pak se celý záznam když byl hotový vzal a přes ty navštěvující profesory se to poslalo do Bostonu kde Kohák vyučoval. On to skutečně dostal a pak nám řekl, že to pro něho byla strašlivá radost, daleko větší než všechny možné ohlasy. Právě, že tady v Praze on byl slyšán. Podobně jsem obstarával přes ty návštěvy korespondenci se zahraničím. To znamená, že ti hosté nejen že přijeli sem k nám, ale vozili i určité vzkazy ven například já jsem psal několik informací, sdělení, dopisů už tehdejšímu papeži Janu Pavlu II. a on je dostal, takže když přijel do Prahy anebo i Kohák když přijel do Prahy, tak jsme se vlastně poznali, přestože „face to face“ jsme se vlastně neznali. Měli jsme už k sobě otevřenou cestu.

Kroupa: Mohu navázat na Radima? On vyprávěl o tom, že jsme dělali seminář na téma Voegelin a Patočka. Seminář začínal tuším referátem Zdeňka Neubauera z monografie, která nesla titul Elis Sandoz a my jsme asi 15 minut strávili diskusí o tom, zdali Elis Sandoz je žena nebo muž. Já jsem potom v roce 1990 navštívil New Orleans v rámci nějaké konference. A po mé přednášce, proti které tam protestovali někteří fundamentalisté američtí, za mnou přišel mne povzbudit a potěšit takový starý šedivý pán a měl na klopě cedulku Elis Sandoz. Jemu se dostala ta informace o tom našem semináři i o té knížce, někdo mu z ní přeložil pasáže a tento starý pan profesor, který byl žák a dědic Voegelinův, vlastně vydavatel jeho spisů, tak on se nadchnul pro naši zemi a po 6 nebo 7 let pořádal pravidelně v Olomouci semináře právě na ta témata, kterými jsme se zabývali, která se dotýkala vztahu filosofie, teologie, ústavního práva a podobně. Byly to strašně zajímavé semináře, na které vozil vynikající přednášející – odborníky. Takže to mělo i tenhleten dozvuk.

(?): Byla tady určitá dějinná tradice. A když se změnily historické i politické podmínky tak já se ptám co jaksi duchovního z té tradice zůstalo, ta tady musí dále působit. Vždyť nešlo pouze o vzdělávací činnost, šlo o určité společenství. Jsou lidé, kteří tuto otázku cítí velmi naléhavě. Jmenoval bych dva účastníky. Profesor Lobkowicz píše v jednom článku, že mnoho lidí na Západě studovalo disidentskou kulturu. A řada lidí očekávala, že tato kultura, tento etos přinese něco nového pro kulturu západní. Zejména lidé jako Havel, Kolakovský a spousta jiných. Očekával to Jan Pavel II, očekával to Solženicyn. Kam se to podělo? Druhou otázku klade Karel Kosík. Člověk, který také žije smysl dějin tohoto století velmi intenzívně a pokládá tutéž otázku. Co se stalo s etosem disentu, co se stalo s etosem Solidarity? Sám Patočka má velkou myšlenku, že to podstatné co se v dějinách děje je střed života, postupně se dostává na vrchol života, života který se vyhýbá každodennosti. Život na vrcholu každého rozbíjí. Totalita je stálá, permanentní. Kosík si klade otázku proč ten život na vrcholu a co s tou každodenností. Myslím, že ta otázka je velice naléhavá, velice aktuální, protože to období, o kterém jste zde hovořili, kultura disentu, kultura protitotalitního boje něco vytvořila, něco trvalého, ovšem není to něco co bychom historicky zaškatulkovali, dali razítko a víc to nebylo. Myslím, že některé myšlenky, které se tady zformulovaly mají co říci ještě i budoucnosti.

Palouš: Pokusil bych se odpovědět. Před rokem tady byla Patočkovská konference. Být na vrcholu nelze pořád, doba nahraje a něco potom v té atmosféře oné příhodné chvíle vyroste a žije to, je nejenom zásluha těch kdo se v té době pohybují s nějakou, chcete-li nonkonformitou s nějakým egocentrismem vlastním sebevzděláváním. Je to také otázka těch příhodných nahrávek. Ta filosofie se dělala nikoliv jako kabaretní zajímavost jako cosi co aniž by se muselo velice rozebírat má s tím vlastním životním celkem něco bytostně společného, to platí vlastně vždycky, ale ta doba někdy to tlumí. Nicméně pak to ustoupí do pozadí a rezidua toho žijí někde jinde. Ta vloni konaná konference při výročí Patočkovy smrti na Univerzitě a televize(?) to spolupořádala, tak tam se potom mně osobně vyjádřili asi tři lidé, mohu jmenovat Gadammer, potom Biemel, veliká postava filosofická, Challer veliká postava filosoficko - pedagogická a každý zvláště ke mně přišel a jinými slovy řekl v podstatě jak je velice překvapila filosofická úroveň těch referátů, kterých se účastnili. Mám ten dojem, že bez té kontinuity, která se udržovala po celou dobu i přes tyto semináře by to zde nebylo. Říkám, to není žádný efekt sociologicky zjiřitelný. Je to posudek tří vážných, nezávisle ke mně přišedších lidí, kteří hovořili o tom Patočkově odkazu jako o velice dobrém a důkladně a hluboce udržovaném. Odpusťte, já tím nechci chválit vlastní „chlíveček“, vlastní prostor. Nicméně otázka byla položena, tak vedle skepse a není to třeba tajit, že to co se od inteligence očekávalo se světu nedostalo respektive Evropě v dalším pokračování, tak přece jenom tady existují rezidua, která jsou naležitelná.

Hejdánek: Ještě předtím jsem chtěl říci, že Patočka měl seminář doma u sebe ve svém bytě o Heideggerovi na podzim roku 1946, tím to začalo. Je důležité vědět, že to je možné. Dobře, když to člověk zažije, tak pak ho to napadne, když je to potřeba. Tak to je jedna odpověď na tu otázku, že když my víme něco, že byly takové možné semináře. Kdoví, jestli to nebude potřeba. Tak to je jedna otázka. Druhá, že jsem chtěl ještě připomenout, protože Jakub Trojan neodpověděl zcela na to, jestli se nenašly kontakty ve sborech. Konkrétně ve vršovickém sboru byly pravidelně každý týden semináře, kde se četly různé texty a to tak, že francouzský originál, potom překlad, Augustin se tam četl, dokonce se přeložil Jaspers. Tak tam to bylo, ale až do Charty, přestože tam zavřeli faráře a několik dalších lidí, tohleto se tam konalo. Promiňte, že jsem do toho takhle skočil a myslel jsem, že je to důležité. A odpověď na tuto věc, to by chtělo samostatný večer. Takhle rychle a jednoduše odpovědět znamená to znevažovat. My bychom měli mluvit, jaká je dneska situace. Já mám dojem, že inspirací ty semináře jsou a budou v tom, že si musíme uvědomovat, jak jsme se všichni dostávali do těch kolejí profesních, že vlastně to nejdůležitější v té společnosti se neděje třeba na univerzitě, se neděje na ministerstvech a ve vládě, se neděje v nějakých těch velkých organizacích atd. A že vždycky nakonec rozhoduje taková malá drobná práce, že nakonec to nejrozhodnější vždycky, i když je to na té univerzitě, je to záležitost vztahu učitel - jednotlivý žák. Tohleto je inspirace. My to zažili a najednou, když to srovnáváme, jak to dneska vypadá, jak ten univerzitní provoz vypadá, že tam nemá vlastně ten kantor čas zabývat se jednotlivými lidmi. Tak ta nádhera, když tady máte každý týden 15, 20 i

30 lidí a máte to několik let takhle pořád. Já mám dojem, že toto je ten odkaz. Nechtějme nějaké veliké europrogresivní koncepce. V té Evropě to vždycky takhle bylo a vždycky to tak bude. My se teď necháváme trochu zmást tím, jak se mluví pořád o těch velkých organizacích, o sjednocování Evropy, to se redukuje na ekonomické, politické, a nevím jaké další sjednocování. Ne, v Evropě to vždycky bylo a bude tak, že i když je nejhůř, tak že tam je vždycky někde nějaký klášter, kde začnou mniši pracovat a začnou působit na to nejbližší okolí. Prostě takhle to bude vždycky vypadat, a když bude hůř, tak vždycky to bude tím jasnější, že to záleží na jednotlivých lidech a nikoli na velikánských nějakých záležitostech, organizacích. Já mám dojem, že tohle je asi tak perspektiva těch našich seminářů. Byla to práce malá, drobná, několika lidí. Tam nebyla naděje, že tam člověk dostane samé geniální lidi a přesto kolik jich tam najednou prozířelo a orientovalo se do budoucna. Drobná práce, to je ten étos.

(?): V rámci křesťanské akademie chci připojit jeden odkaz na Písmo. Kdyby mně někdo řekl abych mu pověděl v rychlosti co je to křesťanství. Řekl bych mu: „Přečti si Nový Zákon“. Kdyby mně řekl: „To je pro mě moc.“ Tak bych mu opáčil: „Přečti si třeba jenom Matouše“. A kdyby namítal dále, že je to pro něho dlouhé, doporučím mu: „Přečti si Kázání na hoře“. A když to kázání na hoře si přečtete tak tam je napsáno, že od množství lidí Kristus odešel na horu a tam si sednul a začal kázat. Když si v té době sednul nemaje mikrofon a reproduktor, kolik lidí mohlo být kolem něj. Dvanáct, dvacet? Nevím. Kdyby byl v té době nějaký politolog a sociolog, situaci znal, tak by asi řekl: „Tady nějaký blázen káže něco několika lidem a tady je římská říše s legiemi a obsazená námi, všechnu moc máme v ruce. A vidíte, kde je? Jak potom skončila římská říše? Tak ten můj příklad je vlastně řešení, které lze vyčíst z Nového Zákona.“

(?): Tato diskuse, která zde byla, byla vedená hodně historicky. Teď jsme se posunuli trošku k sociologickým otázkám a mě velmi zajímá, zda jste někdy uvažovali o kontextu metodickém toho co děláte, kdo jsou předchůdci, kdo jsou eventuálně v nějaké jiné situaci vlastně vaši souputníci, protože zda třeba existovalo tohle v předchozích totalitních režimech. Ví se, že v Polsku za druhé světové války byla velmi rozsáhlá síť vzdělávání ilegálního na všech úrovních, která šla paralelně s tím německým čili Němci ovládanými školami, zda se třeba ví, zda existovalo něco podobného za války v době uzavření vysokých škol a zda existuje nějaká reflexe teoretická, protože mně se zdá, že existují některé styčné body s některými koncepcemi v současné pedagogice jako je třeba latinsko - americká pedagogika osvobození Paula Freira nebo lidi, kteří razí takovou tu teorii, že vzdělávání je to co může proměnit společnost, vzdělávání v malých skupinách, vzdělávání kritické k systémům. Jinými slovy ptám se po tom, zda můžeme vytěžit z téhle zkušenosti taky něco pro pedagogickou teorii tak jako se třeba Oto Mádr pokusil ve spisu „Jak církve neumírá“ vytěžit ze zkušenosti existence církve v totalitní době cosi všeobecně platného třeba pro pastorační teologii nebo z tohoto můžeme zobecnit na jiné doby a jiné poměry.

(?): Mám také dotaz. Není to férové srovnání ale existovaly filosofické semináře v koncentracích. Dávno vyšla knížka, která se myslím jmenuje

„Filosofie za mřížemi“. Já bych připomenul jeden aspekt, že ta atmosféra té skupiny lidí, kteří se sešli v nepřízni okolí, tak ta událost dostává určitou svátečnost. A když se naplní intelektuální a třeba i velice sekulární intelektuální náplní, tak náplň dostane jakousi další dimenzi a to může ovlivnit ty účastníky. Každopádně si to více pamatují než když mají přednášku v učebně nějaké vysoké školy.

Palouš: Toto je zadělání, které se jmenuje vzdělání. Předpona významná pohyb vzhůru, chcete-li, jakousi transcendenci. Nakonec transcendenci nechme jako pojem stranou, ale to vzdělání znamená, že vystupuji z jakési samozřejmé danosti jako přítomnosti. A my tu přítomnost jako takovou teprve vidíme. Čili dostávám se do jakési distance, ale zároveň odpovědnosti a v tu chvíli mění perspektiva. V tu chvíli jsem proražen a už není hermetičnost.

moderátor: Cítím, že ukázněnost, která je dána i jaksí časem který nastal, to znamená, že už jsme tady přes dvě hodiny a je to velmi příjemné, ale částečně i vyčerpávající. Takže nyní před závěrem kdokoli z vás by chtěl dodat něco co si myslí, že by mělo být sděleno k tomuto tématu eventuálně určitá reflexe a pak bychom to dnešní naše milé setkání uzavřeli.

Hejdánek: Já bych jenom jednu informaci, že Angličané navíc jsou nakloněni tomu historicky to nějak zpracovat a zaznamenat a dokonce spolupracovat. Francouzi také, ale byla to myšlenka Angličanů, teď je tady Barbara Day v .....nadaci, která pracuje v Praze a zejména v Brně, kde má centrum. A ta to zpracovává. Vysloveně to dělá jako svou snad doktorskou práci. Takže to, co my jsme tady vzpomínali jako pamětníci, to je jen tak jako pro připomenutí, ale my všichni doufáme, že to teď bude zpracováno důkladně a že tam budou všechna jména. Bude to všechno zpracováno. Doufejme, že se dokonce podaří sehnat peníze, aby to vyšlo česky.

Miler: Libri prohibiti je knihovna nezávislá, která sbírá literaturu jak samizdatovou tak exilovou. Já tam mám na starosti oddělení, které se zabývá audiovizuálními nosiči. To znamená vydáváme kazety, videokazety právě s touto tematikou. a nejen s touto tematikou, to co bylo uděláno nezávisle, takže bych vyzval zde přítomné jestli máte nějaké nahrávky je možné se obrátit na naši knihovnu. My sídlíme na Senovážném náměstí číslo 2 v prvním patře a jsme tam pondělí – čtvrtek, odpoledne je to vždycky pro veřejnost otevřené.

Palouš: Existují ještě místa, kde se odehrávaly nikoliv bytové, ale přece jenom nonkonformní semináře nebo přednášky jako například na Matematicko-fyzikální fakultě, které dělal profesor Petr Vopěnka. Po několik let tam zval například ty lidi, kteří byli vyloženě policejně sledovaní. Pak jim to také na jednu dobu zarazili. Nebo v Národním technickém muzeu, jestli si vzpomínáte, kde to téma bylo astronomie. Bylo to naprosto nonkonformní a chodívali tam právě lidé zájímaví se o nikoli „sglajchšaltovanou“ interpretaci, takže tím, že jsme jmenovali jenom ty tak zvané bytové semináře, tak tím se nevyčerpává ta skutečnost, která tady kypěla nebo aspoň kvasila mimo tu vzdělávací a propagandistickou tendenci.

Mádr: Snad přece jenom abych Bohumíru Janátovi něco řekl, protože považuji jeho podnět za velmi závažný. Zažil jsem, že se setkali dva z téhož procesu. Jeden byl dříve už na Mírově, druhý šel potom. A ten jeden říká: „Tak už to máš za sebou!“ Byli to věřící spolubratři. Ten druhý se udivil a říká: „Jak to za sebou? Vždyť to pokračuje.“ A konkrétněji. Za týden jsem pozván do Rakouska říci o tom co bylo, co jsme zažili atd. To není ojedinělý případ kdy nám říkali, že jsme něco zažili, že jsme svědkové. A diví se, jak jsme to mohli prožít, jak jsme to vydrželi atd. Ono to v těchto drobných osobních vztazích a svědectvích žije dál. Kéž by to žilo také u nás. Na rozdíl od jiných, kteří čekali. Církev měla takovou prestiž, jakto že najednou je to pryč. Pro pána krále, to byla prestiž politická. A jestliže církev není politika nýbrž to jiné, tak právě to jiné musíme nabízet tak jak se dá a naladit ty uši, které to zatím nepřijímají tak, aby přijímaly. Slovo naděje je myslím dosti důležité. A ta křesťanská naděje, právě něco tak transcendentního, že ovšem naším životem, slovem a svědectvím teprve může si říci v jakékoli situaci, že jakákoli situace je dobrá situace, protože dává příležitost říci Bohu naše ano. Říci lidem slovo lásky, a říci sobě musím udělat co můžu. Méně by bylo málo.

moderátor: Děkuji. Chtěl bych připomenout, že vše co tady bylo řečeno tak se ukázalo jak to souvisí. To znamená, to co se zdá původně jako vyčleněné tak jako mezi těmito šesti, mělo logické souvislosti k dalším lidem, které jsme jmenovali, nebo kterými jsme sami prošli a zažili a s kterými se můžeme setkat někdy v bližší budoucnosti. Díky vám, že jste si udělali čas a otevřeli něco co není jenom vzpomínkou, a nejenom reflexí. Ale jakousi apelativnost to v sobě obsahuje. Děkuji i vám všem, kteří jste přišli. A příště bychom se setkali za tři týdny. Byl by tady Pavel Smetana s reflexí faráře v tom období dvaceti normalizačních let a 3.prosince bychom měli „Skrytou pastorační církev“ s mladými, především salesiány. To jsou dvě nejbližší aktivity pořádané v rámci historické sekce. Takže díky a dobrou noc.